

25. ДАОО. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 300. — Арк. 1,2; ДАОО. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1428. — Арк. 1.
26. ДАОО. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 300. — Арк. 3; ДАОО. — Ф. 59. — Оп. 2. — Спр. 164. — Арк. 30.
27. *Одесский вестник*. — 1840. — 2 октября; 5 октября.
28. ДАОО. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 982. — Арк. 1.
29. ДАОО. — Ф. 59. — Оп. 2. — Спр. 164. — Арк. 8.

І. С. Дружкова

**ПРАВОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ
ЗАКЛАДІВ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ**

Сучасний стан розвитку української історичної науки характеризується зростанням кількості досліджень із проблем історії України. У вітчизняній історіографії традиційно важливе місце приділялося питанням господарського розвитку українських земель кінця XVIII — XIX ст. Однак, ціла низка тем і аспектів у вивченні цього періоду залишаються недостатньо висвітленими. Так, донедавна в історичній науці порівняно мало уваги приділялося дослідженню минулого кредитно-банківських закладів (радянські автори переважно розглядали історію сільського господарства та промисловості). Чільне місце серед досліджуваних проблем повинно займати питання розвитку кредитно-банківських закладів у першій половині XIX ст. та правові умови розвитку цих закладів, особливо на Півдні України — важливому регіоні розвитку кредитних закладів.

Досліджуючи історію розвитку кредиту на землях Наддніпрянщини першої половини XIX ст., слід звернути увагу не тільки на соціально-економічні, але й на юридичні умови існування державних та приватних кредитно-банківських закладів у зазначений період, оскільки без розгляду цих умов неможливо зрозуміти причини багатьох кризових явищ у розвитку банківського сектору економіки, а також необхідність реформування банківського законодавства, здійснене у подальшій період (під час ліберальних реформ 60-70-х рр. XIX ст.).

Поза рамками досліджень донині перебуває розвиток приватно-

го кредиту, а саме, яким чином установи даного типу обходили для власних цілей державне законодавство. Цей цікавий аспект проблематики ще очікує на дослідників.

Стаття є стислим оглядом правових умов розвитку державних кредитно-банківських закладів дореформеного періоду. Розглядається і характеризується законодавство зазначеного періоду: наскільки воно було сприятливим для діяльності державних кредитних установ, на кого в основному орієнтувалися в своїх операціях ці заклади, чи існували розходження в їх діяльності на Півдні України порівняно із столичними закладами.

Робіт, присвячених безпосередньому розгляду цієї теми, фактично не було. Але в багатьох дослідженнях все ж приділялась їй увага, оскільки неможливо розглядати розвиток кредитних закладів, обминаючи юридичні умови їх виникнення та розвитку. Особливе місце для вивчення загальних тенденцій розвитку кредитно-банківських закладів цього періоду мають ґрунтовні дослідження вчених, які були фахівцями-практиками, що поєднували свої теоретичні знання з практичним доробком. Серед таких слід назвати Є. І. Ламанського, М. Х. Бунге, Д. І. Піхно та інших. Є. І. Ламанський у 1867–1883 рр. обіймав посаду голови Державного банку та був засновником Московського купецького банку. В період свого керівництва Державним банком Є. Ламанський стисло, але досить глибоко розглянув юридичні умови та операції державних кредитних установ у першій половині XIX ст., використовуючи багатий документальний матеріал. Я. І. Печорін залишив по собі стислий огляд кредитних установ усіх форм власності в Росії. Робота є досить компілятивною, не має критичної частини, автор беззастережно підтримує державну кредитну політику. П. П. Мігулін є автором ґрунтовних досліджень з питань державного та іпотечного кредиту, банкової політики, розвитку фінансів царської Росії протягом трьохсот років.

Проблемам юридичного аспекту кредиту Одеси була присвячена праця Д. Мейера [1]. В радянській період розробкою даної тематики займався І. М. Бровер, та після великої перерви С. Я. Бровер [2]. На сучасному етапі тема потребує подальшого дослідження.

Історія кредитно-банківських установ в Російській імперії починається з позичкових операцій Монетної контори. Контора, що

карбувала монети, в 1729 р. здобула право викупу застави на прохання неспроможних до сплати боржників. Можна простежити, що кредитні операції при Монетній конторі були обмеженими. Тому І. М. Бровер вважав, що це ще не банківська установа. З такою думкою важко погодитись, оскільки банк у правовому відношенні — фінансовий посередник, що виконує хоча б одну операцію, віднесу до банківської діяльності (прийняття грошових внесків; надання позик і створення нових платіжних засобів; здійснення розрахунків між клієнтами).

Наступним кроком формування системи кредитно-банківських закладів Російської імперії було створення в 1754 р. Дворянського банку з конторами в Санкт-Петербурзі і в Москві [3]. Позиками з Дворянського банку могли користуватись лише російські дворяни й іноземці, що перебували в російському підданстві й мали нерухоме майно у Великоросії. Весь капітал банку складав невелику суму — 750 тис. крб. Оскільки українське панство не мало змоги користуватись позиками цього банку, то воно звернулося з проханням до Катерини II у 1767 р. заснувати для нього спеціальний державний банк [4]. Це прохання, однак, не було задоволено: банк для українського дворянства так ніколи і не був створений, але з 1773 р. українським поміщикам було дозволено користуватись позиками загальноросійських державних кредитних установ [5].

У 1768 р. було засновано Державний позичковий банк, що повинен був замінити попередні дворянські банки [6]. Були значно збільшені грошові ресурси, а термін повернення позик збільшувався до 20 років (надавалися під 5%). Через значну інфляцію клієнт повинен був повернути гроші тією ж монетою [7]. Уряд обіцяв надати 11 млн. крб. для кредитування купецтва, але ця обіцянка так і залишилась обіцянкою. Таким чином, фундація Державного позичкового банку не вирішила проблеми організації дешевого купецького кредиту. Ця установа лише на початку свого існування відіграла роль найголовнішого іпотечного закладу. Згодом вона дедалі більше втрачала цей характер, перетворюючись на державну “скарбничку”. Тобто, хоча в Російській імперії і було декілька кредитно-банківських установ, але вони знаходилися в Москві або у Петербурзі, тому не дивно, що їхня діяльність охоплювала далеко не всю державу.

В 1797 р. було прийнято статут облікових і страхових контор, які повинні були відкриватись при Державному асигнаційному банку. В 1798 р. було дозволено надання позик з Допоміжного банку під заставу маєтків малоросійських та польських губерній, навіть тих, що мали приватні борги. У тому ж році він був приєднаний до Позичкового банку [8].

У 1772 р. в Петербурзі і Москві при виховних будинках була організована система кредитних установ, в тому числі і ощадних скарбниць, які були місцем, де “общее богатство, не выходя в чужеземные руки, оставаться будет в империи” [9]. Операції ощадних скарбниць поширювалися на всю Російську імперію так само, як і Державного позичкового банку, хоча контори знаходилися тільки в Петербурзі і в Москві.

Кредитоспроможність ощадних скарбниць підтримувалась постійним припливом коштів у вигляді великої кількості пожертвувань та зборів, прибутків від ломбардних операцій. Привілеї, якими користувалися виховні будинки, зміцнили репутацію ощадних скарбниць і перетворили їх на головні органи акумуляції грошових накопичень дворянства і частково купецтва.

Згідно з розпорядженням 1812 р. про заборону надання позик із “міст казенних”, яке не поширювалося на ощадні скарбниці, вони на кілька років перетворилися у єдиний державний кредитний заклад, що надавав позики, виходячи з “указних відсотків”(6,5%). На Україні в першій половині XIX ст. ощадні скарбниці в основному займали домінуюче становище, окрім Катеринославської та Херсонської губерній. В цих губерніях в першій половині XIX ст. серед казенних кредитових закладів переважали прикази громадської опіки. Перший приказ громадської опіки з'явився у 1775 р. [10]. На Україні прикази виникали неодноразово: у 1782 р. — Київський; у 1802 р. — Херсонський [11], а 1823 р. — Одеський і Таганрозький [12]. Реально прикази починали працювати пізніше, так Таганрозький розпочав діяльність 20 листопада 1824 р., а Одеський — 25 травня 1825 р. [13].

Прикази громадської опіки були єдиними кредитними установами в провінціях Російської імперії, їхня діяльність розвивалася відповідно до розширення товарного виробництва і зростання грошового обігу. В 1806 р. приказам було дозволено надавати позики

купцям, “якщо не буде бажаючих з дворянства” [14]. Деяка частина вільних коштів спрямовувалася на “обростання відсотками” до Державного позичкового банку. Це відбувалося через слабкий розвиток місцевої промисловості. У 1829 р., з огляду на місцеві умови, на прикази Новоросійських губерній було поширено право надавати позики під заставу виноградників [15]. Прикази громадської опіки не були суто кредитовими установами. Банківські операції виступали в приказах лише допоміжним джерелом прибутку й відповідно до цього регулювалися. Так, наприклад, Одеський приказ в 1839 р. мав на своєму утриманні лікарню, будинок для психічно хворих, сирітський притулок та виховний заклад. Протягом одного року він надав допомогу більше ніж 57 тис. чоловік [16].

Спочатку внески до приказів приймалися “на вимогу”, що завадало закладу збитків, тому з 1820 р. внески почали приймати не менш ніж на три роки під 5 %. Однак цей захід аж ніяк не змінив кількість внесків. Так в Одеський приказ 1831 р. надійшло 245 тис. крб., а 1839 р. — 1,4 млн. крб. [17]. Прикази позичали гроші тим, хто мав бездоганну кредитну репутацію, за місцем проживання або торгівлі. Тому, близький до позичальника приказ міг краще довідатися про стан його справ, ніж Московська та Петербурзька скарбниці.

Загалом, уряд вважав діяльність приказів, як кредитових установ, задовільною, однак, це була однобічна оцінка діяльності приказів, оскільки їх активні операції були дуже обмеженими. М. Мордвінов писав, що кошти приказів “складаються з невеликих коштів, тому позики отримати вдається небагатьом” [18].

В 1802 р. члени Одеського будівельного комітету писали до Санкт-Петербурга про нагальну потребу “створити контору для обміну паперових грошей” [19]. В 1804 р. Новоросійський та Бессарабський генерал-губернатор А. Є. де Рішельє писав міністру фінансів, що в Одесі помітна нестача в мідних грошах, і що мешканці міста за обмін платять “не малий лаж” (відхилення курсу грошових знаків від номінальної їх вартості). Тому він прохав створити, за зразком інших міст, обмінну контору. 23 лютого 1804 р. в Одесі була створена обмінна контора [20]. Всі державні заклади повинні були надавати до обмінних контор мідні монети для обміну їх на асигнації. На початку XIX ст. ці контори з’являлись лише в портових містах

Півдня: Одесі, Таганрозі, Феодосії [21], але в умовах інфляції контори поступово припинили свої операції. Реально провадили кредитні операції облікові контори, що підпорядковувалися Державному асигнаційному банку. Статут контор (вексельної та товарної) було затверджено 2 березня 1806 р. [22]. В Одесі контора з'являється того ж року.

В роки Континентальної блокади купці-експортери особливо гостро потребували кредитів. Але в конторі через нестачу грошей не могли задовольнити попит на кредити, тому вони значно подорожчали, у лихварів же позики можливо було одержати не менш ніж за 1,5 або 2 % на місяць [23]. Операції контор не розвивалися через те, що було дуже обмеженим коло осіб, які мали право давати вексельні зобов'язання, згідно із законодавством Російської імперії їх мали видавати лише купці, а торгівлею займалися не тільки вони. Давалися взнаки й недоліки статуту та жорстка регламентація всіх операцій [24]. Облікові контори практично не обслуговували внутрішній товарообіг.

На період закінчення війн з Францією в сфері кредитної політики виникла потреба реформ, різко зріс внутрішній державний борг, головна державна банківська установа — Державний позичковий банк ще не поновив своєї діяльності. Все це вело до погіршення зовнішньоторговельного балансу та вексельного курсу карбованця [25]. З метою покращення фінансового становища була проведена реорганізація облікових контор у Комерційний банк і створена Рада державних кредитних установ [26], яка повинна була займатись координацією діяльності всіх існуючих кредитних закладів (до складу ради входили представники купецтва).

Банк повинен був приймати на збереження внески, трансферти грошових внесків, внески на вимогу, проводити облік векселів під цінні папери та товари. Власний капітал банку становив 30 млн. крб. У 1819 р. контору Комерційного банку було відкрито в Одесі на основі облікової контори [27]. Капітал контори за різними оцінками сягав 3 або 4 млн. крб. [28] А. Скальковський вважав операції Одеської контори дуже обмеженими. Вона лише приймала внески і надавала позики [29]. Але ці дані доводиться спростовувати, оскільки Одеській конторі дозволялося проводити ті ж операції, що і столичній. Разом з тим, враховуючи віддаленість міста від

економічних центрів країни, Одеській конторі надавалося право купувати золото і срібло “для запобігання труднощам, з якими зустрічається купецтво при обміні іноземної золотої і срібної монети на російську”. Одеська контора не приймала внески на зберігання (операція не мала комерційного характеру), але купувала тратти (переказні векселі) на Санкт-Петербург, Москву та іноземні міста, приймала під заставу тільки товари російського виробництва, які зберігалися лише в Одесі, в безпечних магазинах, термін застави не перевищував 6 місяців [30].

Контора надавала позики під заставу чітко визначеного кола товарів, хоча воно поступово і розширювалося. Так, в 1821 р. було дозволено надавати позики під горілку, в 1830 р. — надавати позики під рафінадний цукор (лише на термін від 2 до 4 місяців).

Специфіка Одеси полягала в тому, що кредити надавались здебільшого не під заставу металів, а під заставу зерна. Тому в Одесі зерновий кредит коштував 80 % вартості застави, тоді як в інших містах імперії значно менше — 60-65 % [31]. Це робилось для допомоги купцям-експортерам, оскільки основною статтею експорту через Одесу було зерно.

В 1830 р. Одеська контора банку подавала клопотання про продовження терміну обліку векселів з 4 до 6 місяців, але його було відхилено. Були відхилені також прохання про розширення операцій з іноземними траттами, про перегляд закону про “указні відсотки” та інші [32].

Одеська контора Державного комерційного банку кредитувала переважно купців, але не всі повертали кошти у належний час, і тоді контора, як і приватні дисконтери, зверталася з позовами до Комерційного суду. Ці позови дають змогу мати уявлення про загальні обсяги кредитування установи. Так, лише в 1830 р. контора зверталася до суду більше 10 разів: купець Г. Неміровський заборгував конторі 10 тис. крб., купці Сарато і Верані — більше 70 тис. крб. У позовах згадуються і багато інших прізвищ [33].

За весь період існування банку до 1860 р. не було закону, який би встановлював чітке співвідношення між капіталами банку та прийомом внесків, приватними та казенними. Внески в цей період зростали, і стало помітне те негативне, що несе цей процес. Весь капітал був сконцентрований у кількох центрах, бо організаційна

структура банків не мала розгалуженої мережі відділень та агентів, тому не було можливості вигідно вкласти капітал. Внески надсилались до Державного позичкового банку, або ж зберігались в державному Казначействі, що призводило до зловживань.

Облікова ставка банку коливалася 1818-1859 рр. від 8 до 6,5 % і була вищою, ніж в країнах Європи. В Англії, Франції і Німеччині ставка становила 3-4% і лише в роки промислових криз збільшувалася до 6-6,5%. Однак для російського грошового ринку облікова ставка в 6% не вважалася високою, принаймні, вона була значно нижчою відсотки, що брали приватні дисконтери, не кажучи вже про лихварів.

У доповіді міністру фінансів голова Комерційного банку, який перевіряв Одеську контору, писав, що вона зазнає великих збитків “через: а) несправних боржників, оскільки, виявилось, були надані позики особам, що не вели ніякої торгівлі; б) невпинне зростання внесків, за якими вона повинна сплачувати відсотки”. Через це він прохав міністра фінансів Є. Канкріна припинити платежі відсотків за внесками, що й було зроблено в цей період (1828–1829). Причина великого припливу внесків полягала в слабкому розвитку господарського життя — перспектива забезпечених 5 % прибутку по внесках здавалася спокусливою. Крім того, внески в банк були тоді практично єдиною формою отримання рантьєрських прибутків. Звичайно, лихварські операції обіцяли значно вищі прибутки, але вони були пов’язані з великим ризиком.

Невелика мережа казенних банків була практичним монополістом на грошовому ринку. Порівняно високий прибуток і повна забезпеченість внесків приваблювали до російських банків не тільки російських, але й іноземних вкладників. Однак через розміщення обігових коштів в довгострокові позики постійно виникла потреба в підсиленні кас. Так, у 1846 р. почався бум вимог повернення внесків з різних контор через неврожай, тому потрібно було підкріплювати їх каси, особливо це стосувалося Одеської контори. Ситуація повторилася в 1852 р., і контора була не в змозі виконати свої обов’язки, якщо б не дотримувалась різного роду формальностей при наданні позик [34]. Хоча протягом усього цього часу внутрішній та зовнішній товарообіг зростав, операції Комерційного банку змінювались у протилежному напрямку. Ресурси банку

збільшувались, а питома вага операцій з кредитування торгівлі — навпаки (на облік векселів і позики під товари, банк використовував суму не більшу за його основний капітал — 30 млн. крб.).

Крім того, потрібно згадати ще один кредитний заклад цього часу — заснований 28 січня 1829 р. Польський банк з капіталом 30 млн. злотих капіталу, який не був суто державною установою. У 1830 р. капітал було збільшено на 12 млн. злотих. Банку дозволявся випуск білетів на суму не вище свого капіталу [35]. Кожна акція коштувала 300 польських гульденів, що дорівнювалося 167 крб. асигнаціями [36]. Ці цінні папери користувалися попитом в різних кінцях держави, про що свідчить їх котирування на біржах (курс під час продажу перевищував номінал в декілька разів). В Одесі та Бердичеві перебували агенти банку. Такою була ситуація стосовно державного кредитування в Одесі — центрі кредиту Півдня України.

Більша частина державних кредитних установ Російської імперії початку ХІХ ст. обслуговувала здебільшого землевласників-поміщиків. У країні, що характеризувалася надзвичайно бідним грошовим ринком, державні банки відволікали кошти від промислового та торговельного застосування. Законодавство країни не завжди допомагало. Однак, можна говорити про те, що в першій половині ХІХ ст. юридичні умови існування державних кредитних закладів були достатньо сприятливими, хоча іноді дотримання всіх положень статутів суттєво обмежували можливості цих закладів по наданню позик. Щодо приватного кредиту, то практично не було окремої частини законодавства, яка б обслуговувала цю ділянку кредиту, що автоматично робило деякі операції приватних кредитних закладів незаконними.

Література:

1. *Ламанский Е. И.* Статистический обзор операций государственных установлений. — 305 с.; *Печерин Я. И.* Исторический обзор правительственных, общественных и частных кредитных установлений в России. — С.Пб., 1904. — 142 с.; *Мейер Д.* Юридические исследования относительно торгового быта Одессы. — Казань.; *Мигулин П. П.* Наша банковая политика. — Х., 1904. — 439 с.; *Мигулин П. П.* Русский государственный кредит. — Х., 1901. — Т.2. — Вип. 1-5. 1855. — 46 с.
2. *Боровой С. Я.* Банки в России в первые десятилетия их существования // Сборник трудов Одесского кредитно-экономического института Гос-

- банка СССР. — Т.1. — Одесса, 1940. — С. 36; *Боровой С. Я.* Кредит и банки России. — М., 1958. — С. 288; *Бровер И. М.* Украина на переломі до промислового капіталізму. — Т.1. — Одеса, 1931. — С. 92.
3. ПСЗ. I. — Т. 25. — № 10235.
 4. *Бровер И.М.* Украина на переломі до промислового капіталізму. — Т.1. — С. 93.
 5. ПСЗ. I. — Т.21. — № 15791.
 6. ПСЗ. — Т.22. — № 16499.
 7. ПСЗ. — Т.25. — № 19120 та 19121.
 8. ПСЗ. I. — Т. 24. — № 18275.; Устав Страховой конторы и Учетных контор при Ассигнационном банке учрежденных. — Б. м. — 1797; ПСЗ. I. — Т.27. — № 20336.
 9. *Боровой С. Я.* Кредит и банки в России. — С. 68.
 10. *Бровер И. М.* Вказана праця. — С. 98.; *Мигулин П. П.* Наша банковая политика. — С. 102.
 11. *Бровер И. М.* Вказана праця. — С. 95.
 12. ПСЗ. I. — Т. 38. — № 29549.
 13. ПСЗ. I. — Т. 39. — № 30123; ПСЗ. I. — Т. 40. — № 30358.
 14. ПСЗ. I. — Т. 29. — № 21994.
 15. ПСЗ. I. — Т. 37. — № 28114.
 16. *О состоянии* приказов общественного призрения по 1839. — Б.м., 1839. — С.42.
 17. ПСЗ. I. — Т. 38. — № 29189; *Бровер И. М.* Вказана праця. — С. 101; *О состоянии* приказов общественного призрения по 1839. — С. 42.
 18. *Архив Мордвиновых.* — Т. 4. — С.Пб., 1903. — С. 217.
 19. РДАВМФ. — Ф. 315. — Оп. 1. — Спр. 117. — Арк. 5.
 20. *Смолянинов К.* История Одессы. — Одесса, 1853. — С. 136; *Скальковский А.* Записки о торговых и промышленных силах Одессы. — С.Пб., 1865. — С. 125.
 21. *Боровой С.Я.* Кредит и банки России. — С. 91.
 22. ПСЗ. I. — Т. 29. — № 22042.
 23. *Архив Мордвиновых.* — Т. 4. — С.Пб., 1902. — С. 459.
 24. *Судейкин В.Т.* Государственный банк. — С.Пб, 1891. — С. 91.
 25. *Рожков Н.А.* Экономическое развитие России в первой половине XIX в. // *История России в XIX в.* — Т. 1. — С.Пб., б.г. — С. 138-168.
 26. ПСЗ. — Т. 34. — № 26834.
 27. *Печерин Я. И.* Исторический обзор правительственных, общественных и частных кредитных установлений в России. — С.Пб., 1904. — С. 111; ПСЗ. I. — Т. 36. — № 27950.
 28. *Боровой С. Я.* Кредит и банки в России. — С. 216; *Судейкин В. Т.* Вказана праця. — С. 119; *Банки и другие кредитные установления в России и иностранных землях.* — С.Пб., 1840. — С. 162.
 29. *Скальковский А. А.* Записки о торговых и промышленных силах Одессы. — С. 125.

30. *Банки и другие кредитные установления в России и иностранных землях.* — С. 156-158.
31. *Судейкин В. Т.* Вказана праця. — С. 112.; *Банки и другие кредитные установления в России и иностранных землях.* — С. 159.
32. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 48. — Арк. 19-36.
33. *Одесский вестник.* — 1830. — 30 июля; *Одесский вестник.* — 1830. — 1 ноября.
34. *Судейкин В. Т.* Вказана праця. — С. 121, 136.
35. *Банки и другие кредитные установления в России и иностранных землях.* — С. 226.
36. *Fonds publics. Emprunt du royaumed de Pologne // Одесский вестник.* — 1830. — 26 марта.

А. І. Мисечко

ПРО ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ОДЕСИ ТА ВЛАДИ НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Проблема взаємовідносин інтелігенції і влади існує вже майже два сторіччя. Особливої актуальності вона набирає в часи становлення української незалежної держави.

У цьому контексті для нас важливою видається проблема взаємостосунків між владними структурами та українською інтелігенцією, яка почала створюватися і заявила про себе в другій половині ХІХ — на початку ХХ століття. Якщо про російську інтелігенцію, та її нелегкий шлях становлення і роль в суспільно-політичному житті написано чимало, то про українську інтелігенцію писати наукові дослідження було заборонено у відповідності з царськими указами. Правда, ще у дореволюційні часи з'явилося кілька досліджень про українську інтелігенцію М. Грушевського, С. Єфремова, В. Доманицького та інших [1].

Згуртованість українського руху, який очолила інтелігенція, що об'єднався у “громади”, в значній мірі висвітлено дослідниками. Серед численних статей і спогадів, які вийшли в українських виданнях про український рух і його заборону царською владою у 1920-х рр., чільне місце посідають роботи О. Гермайзе. Цей вчений одним із перших, за сприятливих умов “українізації”, досить ґрунтовно дослідив у своїй фундаментальній праці розвиток українського руху наприкінці ХІХ — початку ХХ ст., процеси його політизації та стосунки із владою [2].